

TONY SPAWFORTH

**ČO PRE NÁS  
GRÉCI  
KEDY UROBILI**

Z angličtiny preložil  
Jozef Hyrja

**m**  
m a  
m a š

# OBSAH

|                                                 |     |
|-------------------------------------------------|-----|
| PROLÓG: ČO PRE NÁS TEDA<br>STARÍ GRÉCI UROBILI? | 7   |
| 1 NÁVRAT KU GRÉKOM                              | 23  |
| 2 POLITICKÉ ZVIERATÁ                            | 47  |
| 3 ĽUDIA (NE)PODOBNÍ NÁM                         | 69  |
| 4 VYNÁLEZ SEXU                                  | 91  |
| 5 HOVORENÉ SLOVO                                | 113 |
| 6 HONBA ZA MÚDROŠŤOU                            | 129 |
| 7 FAKTY A ALTERNATÍVNE FAKTY                    | 155 |
| 8 NA POÉZII ZÁLEŽÍ                              | 175 |

|                       |     |
|-----------------------|-----|
| 9 PRAVDA EVANJELIA    | 195 |
| 10 GRÉCKA KRÁSA       | 217 |
| 11 DOKONALÉ BUDOVY?   | 239 |
| 12 GRÉCI NA OBRAZOVKE | 257 |
| 13 GRÉCI ŠPORTOVCI    | 275 |
| 14 GRÉCI NA JAVISKU   | 299 |
| EPILOG                | 319 |
| POZNÁMKY              | 325 |
| ĎALŠIA LITERATÚRA     | 357 |
| POĎAKOVANIE           | 359 |

# PROLÓG

## ČO PRE NÁS TEDA STARÍ GRÉCI UROBILI?

*Nenávidím starých Grékov... Nie, nenávišť, to je príliš silné slovo, ale čo majú so mnou spoločné?*<sup>1</sup>

A téný a Sparta zrejme nebudú na prvom mieste, keď sa dnes v 21. storočí opýtate ľudí, nad čím sa zamýšľajú v každodennom živote. Napriek tomu je na svete mnoho tých, čo sa viac-menej nevedomky inšpirujú starými Grékmi – používajú slová odvodené zo starogréckeho jazyka, sledujú olympijské hry, hrajú videohry odohrávajúce sa v „antickom Grécku“, ako napríklad Assassin's Creed Odyssey, a veľa iného. Táto kniha hľadá odpovede na to, ako niečo také staré a na prvý pohľad neaktuálne má „čo povedať“ aj nám v našej dobe.

Pre túto publikáciu je kľúčový práve dôraz na súčasnosť. Grécko už v období svojho rozkvetu vytvorilo civilizáciu, ktorá zapôsobila silným dojmom na jeho susedov. Klenotom malého múzea vo východnom Francúzsku je honosná bronzová misa vysoká viac ako jeden a pol metra. Archeológovia ju našli v pohrebnej mohyle vysokopostavenej keltskej ženy, ktorá zomrela okolo roku 500 pred n. l. Túto úchvatnú nádobu s bronzovými figúrami gréckych vojakov a vozov vyrobili v kovárskej dielni v starovekom Grécku. Precestovala možno až 2 900 kilometrov, kým sa napokon stala najcennejším majetkom zosnulej.

V 2. storočí pred n. l. si Grékov podmanili starí Rimania, pričom následne aj oni podľahli kúzlu gréckej kultúry, ktorá bola staršia, oveľa vyspelejšia a sofistikovanejšia ako ich vlastná. Počas stáročí existencie obrovskej Rímskej ríše jej obyvatelia miešali obe kultúry – rímsku a grécku, takže sa v niektorých ohľadoch stali takmer neoddeliteľnými. Od 5. storočia n. l. sa oslabený rímsky štát zmenil na mozaiku regionálnych mocností. Z nich spočiatku najväčšia sídlila v Konštantínopole, dnešnom Istanbule. V 7. storočí n. l. ohrozoval krajiny pod vládou týchto „východných“ Rimanov čoraz mocnejší islamský kalifát. Išlo o novú ríšu, ktorá bola dokonca väčšia ako rímska v čase svojho rozkvetu v 2. storočí pred n. l. Napriek tomu, že samotní starovekí Gréci boli už v tej dobe predmetom legiend, úlomky ich civilizácie zostali zakorenené v tomto postrímskom priestore, čo platilo aj pre Konštantínopol. Stredovekí „rímski“ cisári tu vládli poddaným, ktorých rodný jazyk bol priamym „potomkom“ starej gréčtiny.

Keď sa končil stredovek, kresťanstvo v západnej Európe zažilo záblesk svetla známy ako talianska renesancia alebo „znovuzrodenie“. Je skutočne pozoruhodné, že jedným z hlavných spúšťačov tohto prelomového kultúrneho hnutia – ktoré je viacerými historikmi považované za pokrokové a považuje sa za začiatok moderného myslenia – bolo práve oživenie záujmu o dávno zaniknuté civilizácie antického Grécka a Ríma. Nasledujúcich štyristo rokov sa „aróma“ Grécka šírila kultúrnym ovzduším Európy v dnes už ťažko uchopiteľnej miere až do jej odlahlých „západných“ regiónov.

Pri prechádzke parkom v centre Sydney návštevníci míňajú elegantný kamenný valec, ktorý je vytesaný v starogréckom štýle. Ide o repliku Lysikratovho pamätníka, antickej pamiatky v centre súčasných Atén. Austrálska kópia bola vytvorená v roku 1868 pre bohatého a významného prisťahovalca, ktorý si bol veľmi dobre vedomý svojho „skromného“ pôvodu. Milostný vzťah Západu a antického Grécka v mnohých ohľadoch vyvrcholil v 19. storočí. Vo viktoriánskej Británii sa napríklad

objavil tzv. „grécky biskup“<sup>2</sup> – anglikánsky duchovný, ktorý sa údajne dostal k biskupskému úradu vďaka tomu, že jeho znalosť starogréčtiny bola dostačujúca na to, aby upravil text antickej aténskej hry v origináli.

Tak ako to robia iné knihy, aj v tejto by bolo jednoduchšie čitateľa iba previesť týmto i predchádzajúcimi storočiami, v ktorých ľudia minulosti čerpali svoje vedomosti a inšpiráciu zo starovekého Grécka – čo ponúkam v prvej kapitole. Úsilie raných nadšencov pomohlo vytvoriť spojenie starovekých Grékov s dneškom. Vznešený svet historikov a klasických filológov – teda znalcov, ktorí skúmajú staroveký grécky a rímsky svet najmä prostredníctvom ich jazykov – však nie je hlavným záujmom tejto knihy.

Pripomeňme si, že sme sa rozhodli hľadať, ako je antické Grécko prítomné v našej kultúre a spoločnosti *v súčasnosti*: v slovách, ktoré vyslovujeme a zapisujeme; v tom, ako sa zabávame; ako funguje politika, medicína, náboženstvo a šport; ako definujeme našu sexualitu, ako hľadáme sebarealizáciu a ako si predstavujeme ideál krásy. Táto kniha odhaľuje prekvapivo rozsiahlu prítomnosť antického Grécka v súčasnom svete.

Biskupi povýšení za znalosť starogréčtiny, bohatí donori pamiatok, ktoré imitujú starogrécky štýl: to sú spôsoby, ako jednotlivci v nedávnej dobe využívali kultúrnu prestíž starovekého Grécka ako zdroj sociálneho kapitálu – teda ako prostriedok umožňujúci presadiť sa vo svete, ktorý si cení výdobytky starých Grékov a preukazuje uznanie tým, ktorí dokážu zapôsobiť svojimi znalosťami o nich. Používam tu prítomný čas, pretože to platí dodnes.

Vo svojom akademickom živote som sa stretol s ľuďmi, ktorí trvajú na tom, že štúdium starogréckych spisov v origináli je intelektuálne hodnotnejšie ako ich štúdium v modernom preklade. Učenie sa starovekých jazykov si určite vyžaduje tvrdú prácu, a preto by človek nemal byť prekvapený, ak medzi tými, ktorí ich študujú, zachytí náznak spoločenského povýšenia. Práve som sa pozrel na svoj dvojazyčný výtlačok anglického

prekladu gréckej hry, ktorú som študoval na skúšku z gréčtiny spred univerzitných čias. Niektoré strany sú plné poznámok ceruzkou – pod konkrétnymi slovami alebo na okrajoch. Zvláštnou zhodou okolností sa poznámky začínajú a končia presne pri prvom a poslednom riadku textu, ktorý bol v gréckom origináli určený na túto skúšku. Tí, ktorí sa trápia so starou gréčtinou, môžu stavať na obdiv svoju drinu, aj keď tiež nakoniec siahnu po prekladoch.

Cieľom tohto textu, ktorý sleduje stopy starých Grékov do súčasnosti, nie je osloviť tých, ktorí v tejto oblasti majú vzdelanie. Práve naopak. Niektorí ľudia vnímajú, že takéto vzdelanie, najmä ak zahŕňa znalosť starogréčtiny, so sebou nesie negatívny punc privilegovanosti. Napríklad vo Veľkej Británii sú baštami výučby starej gréčtiny predovšetkým školy a univerzity, ktoré sa vo všeobecnosti považujú – či už oprávnene alebo nie – za doménu ľudí profitujúcich z istého mimoriadneho postavenia (pozri kapitolu 5). Existujú ľudia, ktorí spomínané negatívne vnímanie privilegovanosti prenášajú do súčasnej kultúry, v ktorej sa v tej či onej podobe zobrazuje staroveké Grécko. Môže ísť o opery, ktorých dej sa odohráva v starovekom Grécku, alebo inscenáciu antických hier (pozri kapitolu 14).

Táto kniha sa stavia proti tomu, aby záujmy elitárskej kultúry ovplyvňovali jej obsah. Zameriava sa na prítomnosť antického Grécka tam, kde ho možno nájsť, či už ide o slovo „pandémia“, freudovský výraz „Oidipov komplex“ alebo repliku Parthenónu v čínskom zábavnom parku. Nieкто si môže myslieť, že skúmaním takýchto vplyvov riskujeme, že skončíme pri banalitách. Je však nesporné, že hodnotiť trvalý vplyv starého Grécka je možné aj cez optiku, do akej miery formuje súčasnú kultúru každodenného života a náš spoločenský vkus.

Staroveká grécka civilizácia trvala stáročia – dokonca tak dlho, že slovné spojenie „grécke civilizácie“ (v množnom čísle) lepšie vystihuje jej rôzne časové a regionálne fázy. Pre zjednodušenie sa však v tejto publikácii držíme všeobecného označenia jednej civilizácie. Vzhľadom na problémy s chronológiou v na-

sledujúcich kapitolách je potrebné, aby sme sa pri téme časovej následnosti nachvíľu zastavili.

Zoberme si napríklad Homéra. Grécky básnik, ktorý ospieval trójsku vojnu a jej následky, je dodnes pre fanúšikov gréckej civilizácie jej vrcholom (pozri kapitolu 8). Nejaký pisár prvýkrát zaznamenal ústnu poéziu, ktorú pripisujeme Homérovi, približne v 8. storočí pred n. l. Považujúc túto lyriku za vzor dokonalosti, neskorší grécki básnici napodobňovali majstrov vo všetkom, vrátane počtu a typu slabík na jeden verš. Jedna z takýchto neskorších básní v rovnakom časomernom verši rozpráva príbeh o ľudskej vášni, ktorý je na záver menej katastrofický ako city Parisa k Helene Trójskej v Homérovom podaní, no je to stále dojemné čítanie.

Dvaja mladí ľudia sa do seba bezhlavo zamilujú. Žijú na opačných stranách úžiny, ktorá oddeľuje európsku a ázijskú časť dnešného Turecka. Aby mohol tajne navštevovať svoju prísne stráženú lásku („oslnivá bola jej krása“<sup>3</sup>), mladík („všetkými nazývaný „krásavec““) sa v noci vrhá do mora a prepláva vyše poldruha kilometra na európsku stranu, pričom ho vedie lampa jeho milej. Nebol to vôbec zanedbateľný výkon. V roku 1984, v relatívne pokojnom mori, to s istými ťažkosťami dokázal britský cestovateľ Patrick Leigh Fermor. Dorazil „úplne vyčerpaný“<sup>4</sup>, niekoľko hodín spal, a keď sa prebral, potreboval tureckú masáž.

Fermor mal v čase tohto odvážneho činu 68 rokov. Naopak, nadšeného mladíka Leandra námaha ani náhodou nevyčerpala. Po príchode rozviazal dievčine „opasok“, a ako sa pekne píše v spomínanej básni, milenci splnili vôľu Afrodity, bohyne lásky. Táto nespútaná vášň sa im však stala osudnou. Keď jedného dňa dievčina znova zapálila lampu, ktorá slúžila ako signál, Leander sa opäť odhodlal preplávať úžinu. Tej noci ho však čakalo rozbúrené zimné more. Vietor lampu zhasol. Vyčerpaného Leandra premohli vlny a na úsvite uvidela dievčina Hero na skalách pod sebou jeho mŕtvolu. Vrhla sa dolu a: „Tam, na tele svojej pravej lásky, sa skončil život dievčiny Hero.“